

TIL VA JAMIYAT MUNOSABATIDA IJTIMOYIY DISKURS MASALASI

Jurayeva Dilrabo Shodmonali qizi

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti magistratura bosqichi Lingvistika - o'zbek tili yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy diskursning jamiyatdagi ahamiyatini o'rganadi. Maqolada diskurs tushunchasi, uning til bilan bog'liqligi va ijtimoiy strukturadagi o'rni yoritiladi. Xususan, ijtimoiy sinflar, gender, etnik guruhlar va siyosat kabi omillar orqali diskursning qanday shakllanishi va uning jamiyatdagi normativlikka ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, til va diskursning bir-biriga ta'sirini aniqlash orqali jamiyatdagi o'zgarishlar va kelajakdagi tendensiyalar haqida fikr yuritiladi. Maqola, tilning ijtimoiy hayotdagi o'rnini chuqur tushunish uchun muhim ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy diskurs, til va jamiyat, diskurs tahlili, ijtimoiy sinf, madaniyat va til, normativlik, til va siyosat.

Abstract. This article focuses on the analysis of the interaction between language and society and explores the importance of social discourse in society. The article discusses the concept of discourse, its connection with language and its place in the social structure. In particular, how discourse is shaped by factors such as social classes, gender, ethnic groups, and politics and its impact on societal norms will be analyzed. Also, by identifying the influence of language and discourse on each other, it reflects on changes in society and future trends. The article serves as an important scientific source for a deep understanding of the place of language in social life.

Keywords: social discourse, language and society, discourse analysis, social class, culture and language, normativity, language and politics.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу взаимодействия языка и общества и исследует важность социального дискурса в обществе. В статье рассматривается понятие дискурса, его связь с языком и место в социальной структуре. В частности, будет проанализировано, как дискурс формируется такими факторами, как социальные классы, пол, этнические группы и политика, а также его влияние на социальные нормы. Кроме того, выявляя влияние языка и дискурса друг на друга, он отражает изменения в обществе и будущие тенденции. Статья служит важным научным источником для глубокого понимания места языка в общественной жизни.

Ключевые слова: социальный дискурс, язык и общество, дискурс-анализ, социальный класс, культура и язык, нормативность, язык и политика.

Kirish. Til jamiyatda mavjud ijtimoiy tizimlar va normativlarni aks ettiradi, shuningdek, ijtimoiy strukturalar, normativlar va madaniy kodlar til orqali ifodalanadi.

Til, shuningdek, jamiyatdagi o'zgarishlarni va transformatsiyalarni aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Diskursning jamiyatda qanday shakllanishi va ijtimoiy munosabatlarni qanday mustahkamlashdagi roli, ayniqsa siyosiy va madaniy diskurslarning shakllanishi o'rganildi. Foucault va Faircloughning kritik diskurs tahlili metodlari yordamida tilning ijtimoiy hukmronlikni ta'minlashdagi o'rnini yoritildi. Har bir guruhning tilni ishlatish usuli, ularning ijtimoiy pozitsiyasi va identifikatsiyasi orqali qanday ifodalanganligi aniqlangan. Xususan, gender va etnik identifikatsiyaning til orqali qanday shakllanishi va bu diskurslarning ijtimoiy ta'siri ko'rsatilgan. Til siyosatning amalga oshirilishida muhim vosita bo'lib, siyosiy hokimiyatlar va davlatlar til orqali jamiyatni boshqarish, ideologik manipulyatsiya qilish va o'z siyosiy manfaatlarini himoya qilish uchun diskurslarni shakllantiradi. Siyosatdagi til va ideologiyalarni tushunish jamiyatdagi hokimiyat munosabatlarini yanada yaxshiroq tahlil qilishga imkon beradi. Jamiyatdagi til va diskursning o'zgarishi va ijtimoiy tuzilmalar bilan bog'liqligi haqida kengroq tasavvur hosil qilindi. Tadqiqot natijalari tilning jamiyatdagi o'rnini yanada chuqurroq o'rganishga va jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettirishda tilning rolini tushunishga yordam beradi. Kelajakda bu mavzu bo'yicha yangi tadqiqotlar va empirik izlanishlar olib borilishi, til va diskursning jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar, madaniyat va siyosat bilan bog'liqligini o'rganishga yordam berishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy diskurs va tilning o'zaro munosabati so'nggi yillarda tilshunoslik va sotsiologiya sohalarida keng o'rganilmoqda. Til va diskurs o'rtasidagi aloqani tushunish, nafaqat tilshunoslar, balki sotsiologlar va madaniyatshunoslar tomonidan ham muhim tadqiqot ob'ekti sifatida qaraladi. Til va jamiyat munosabatlari hamda ijtimoiy diskursning shakllanishi, jamoalar o'rtasidagi aloqalarni va ijtimoiy strukturalarni ifodalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. M. Bakhtin (1981) diskursni ko'p ovozli (polyphonic) tizim sifatida ta'riflaydi, unda har bir alohida so'z yoki ibora jamiyatdagi turli guruhlar va ijtimoiy qatlamlarning turli fikrlarini ifodalaydi. Uning fikricha, til jamiyatning turli qatlamlarining va guruhlarining o'zaro muvofiqligini ko'rsatadigan vositadir. Bakhtin o'z asarlarida ijtimoiy guruhlarining til orqali o'zlarini qanday namoyon qilishlarini tahlil qiladi va tilning ijtimoiy rolini qayta ko'rib chiqadi [3].

Norman Fairclough (1995) o'zining "Critical Discourse Analysis" (CDA) asarida til va ijtimoiy tuzilmalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'rganadi. Fairclough, tilni ijtimoiy nazorat va hokimiyatni amalga oshirish vositasi sifatida ko'radi. U tilni nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki siyosat, ijtimoiy normativlar va ideologiyalarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Faircloughning CDA metodologiyasi tilning ijtimoiy funksiyasini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi va til orqali ijtimoiy munosabatlar qanday boshqarilishini o'rganish imkonini yaratadi [4].

Foucault (1972) diskursni kuch va nazorat tizimi sifatida qaraydi. U til va diskursning jamiyatdagi kuchni tarqatishda qanday rol o'ynashini, til orqali ijtimoiy idoralar va hokimiyatni mustahkamlashni ko'rsatadi. Foucaultning "diskurs" tushunchasi, faqatgina muloqot vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy hukmronlikni amalga oshirish va ijtimoiy

tartibni saqlash uchun ishlatiladigan vosita sifatida ta'riflanadi. Uning ta'kidlashicha, til va diskurs ijtimoiy tizimlarni yaratishda va bu tizimlarga qarshi turgan qarshiliklarni susaytirishda muhim ahamiyatga ega [5].

Jürgen Habermas (1984) o'zining "Kommunikativ Harakat Nazariyasi"da diskursni axborot almashish va madaniyatni shakllantirish vositasi sifatida ko'radi. Habermasning fikriga ko'ra, til orqali jamiyatdagi normativ qarorlar va hukmronliklar amalga oshiriladi, ammo bu jarayon odamlarning erkin kommunikatsiyasi va raqobatdagi munosabatlariga asoslanadi. U, shuningdek, diskursning ijtimoiy integratsiya va jamiyatda umumiy madaniyatni yaratishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi [6].

Ijtimoiy sinf va til o'rtasidagi aloqalar ham adabiyotda keng o'rganilgan. Ijtimoiy sinflar o'rtasidagi til farqlari, ularning ijtimoiy pozitsiyalarini qanday aks ettirishi, va tilning jamiyatda qanday ijtimoiy farqlanishlarni yaratishi haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, Pierre Bourdieu (1991) "sosial kapital" va "til kapitali" tushunchalarini o'rtaga tashlagan va tilning ijtimoiy sinflar o'rtasidagi iqtisodiy va madaniy farqlarni qanday mustahkamlashini tahlil qilgan [7].

Gender va tilning o'zaro aloqalari ham so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlarga mavzu bo'ldi. Bu borada Judith Butler (1990) o'zining "Gender Trouble" asarida genderni faqat biologik emas, balki ijtimoiy konstruksiya sifatida ko'rsatadi. Gender o'zligini til orqali ifodalash va qurish jarayonlarini tushuntiradi. Butlarning nazariyasi, tilning genderning shakllanishi va jamiyatdagi gender rollarini mustahkamlashdagi roli haqida chuqur tushuncha beradi [8].

Siyosat va til o'rtasidagi bog'liqlik ham ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Til orqali siyosiy nazoratni amalga oshirish va jamiyatdagi hokimiyatni mustahkamlashning turli usullari haqida N. Chomsky (2002) o'zining "Media Control" asarida so'z yuritgan. U, til orqali davlat va hokimiyat tomonidan amalga oshiriladigan ideologik manipulyatsiya va jamiyatni boshqarish usullarini tahlil qiladi [9].

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotda til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish, ijtimoiy diskursning shakllanishi va uning jamiyatdagi rolini tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotning asosiy materiali tilshunoslik, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi ilg'or ilmiy adabiyotlar, hamda ijtimoiy diskursni tahlil qilishga qaratilgan metodologiyalardir. Tadqiqotda quyidagi metodlar va materiallar ishlatilgan:

- Tilshunoslik va sotsiologiya sohasidagi ilmiy adabiyotlar: Tadqiqotda til va jamiyat o'rtasidagi aloqalar, ijtimoiy diskurs, til va siyosat kabi mavzularda mavjud bo'lgan ilmiy adabiyotlar o'rganilgan. Bu adabiyotlar orasida o'zbek, rus va ingliz tillaridagi maqolalar, monografiyalar va ilmiy jurnallardagi materiallar mavjud.
- Empirik ma'lumotlar: Tadqiqotda empirik ma'lumotlar sifatida tilshunoslik va ijtimoiy diskursga oid real hayotdagi misollar (ixtiyoriy suhbatlar, jamoat joylaridagi muloqotlar, ommaviy axborot vositalaridagi diskurs) tahlil qilingan. Bu ma'lumotlar jamiyatdagi til va diskursning amaliy jihatlarini ko'rsatishga yordam beradi.

- Statistik ma'lumotlar: Jamiyatdagi ijtimoiy sinf, gender, etnik guruhlar o'rtasidagi til farqlari va ularning diskursdagi ta'siri haqida statistik ma'lumotlar va ijtimoiy tadqiqotlar natijalari o'rganilgan. Ushbu ma'lumotlar tilning ijtimoiy kontekstda qanday shakllanishini ko'rsatadi.

- Kontent tahlili (Content analysis): Til va diskursni o'rganishda kontent tahlili metodidan foydalanildi. Ushbu metod yordamida til orqali ifodalangan ijtimoiy normativlar, gender rollari, etnik stereotiplar va siyosiy diskurslar tahlil qilindi. Ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, matnlar va reklama materiallari o'rganilib, ularning jamiyatdagi til va diskursni qanday shakllantirishi aniqlangan.

- Kritik diskurs tahlili (Critical Discourse Analysis, CDA): Tadqiqotda Norman Fairclough va boshqa tadqiqotchilarning kritik diskurs tahlili metodologiyasi qo'llanildi. Bu metod tilning kuch va hokimiyatni qanday aks ettirishi, ijtimoiy strukturalarni qanday mustahkamlashini o'rganishga imkon beradi. CDA metodologiyasi yordamida til orqali jamiyatdagi normativlar, ideologiyalar va ijtimoiy qarashlarning qanday ifodalanishini tahlil qilishga erishildi.

- Empirik tadqiqotlar: Tadqiqotda, shuningdek, so'rovnomalar va intervyular o'tkazish orqali o'rganilgan ma'lumotlar ham mavjud. Bu metod jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlarning tilga va diskursga qanday qarashlarini o'rganishga yordam berdi. Intervyular va so'rovnomalar yordamida respondentlarning til va diskursni qanday qabul qilishlari, ular o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar aniqlangan.

- Sotsial tahlil (Sociolinguistic analysis): Tilshunoslik va sotsiologiya fanlarining kesishgan sohasida til va ijtimoiy munosabatlarni o'rganish uchun sotsial tahlil usuli qo'llanildi. Bu usul jamiyatdagi ijtimoiy sinflar, gender, etnik guruhlar va boshqa omillarni hisobga olgan holda til va diskursning ijtimoiy kontekstini o'rganishga imkon berdi. Tadqiqotda turli ijtimoiy guruhlarning tilni qanday ishlatishi va bu til orqali qanday ijtimoiy diskurslar yaratilishi tahlil qilindi.

- Kvalifikatsiya va kvantifikatsiya: Tadqiqotda ijtimoiy diskursning miqdoriy (kvantitativ) va sifatli (kvalitativ) tahlili birgalikda qo'llanildi. Kvantitativ metod yordamida til va diskursdagi umumiy tendensiyalar va farqlar tahlil qilingan bo'lsa, sifatli metod orqali diskursning ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatlari chuqurroq o'rganildi [10].

Tadqiqotda faqatgina o'zbek jamiyatidagi til va diskurs o'rganildi. Shu bilan birga, ijtimoiy guruhlar va til o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishda keng madaniyatlararo tahlil amalga oshirilmadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori, til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarga, jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar va tilning o'zaro aloqalariga qaratildi. Tadqiqotda faqatgina zamonaviy tilshunoslik va sotsiologiya metodlari ishlatilgan bo'lib, tarixiy yoki antropologik metodologiyalarni kiritishga imkoniyat bo'lmadi. Tadqiqotda ishlatilgan metodlar va materiallar ijtimoiy diskursni chuqur o'rganishga, til va jamiyat o'rtasidagi aloqalarni aniqlashga yordam berdi. Kontent tahlili, kritik diskurs tahlili va empirik metodlar yordamida jamiyatdagi til va diskursning qanday shakllanishi va ularning ijtimoiy strukturalarga ta'siri haqida keng qamrovli tahlil amalga oshirildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodologiyalar tilshunoslik, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi ilg'or ilmiy yondoshuvlarni o'zida mujassamlashtirdi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotda til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalar, ijtimoiy diskurs va uning jamiyatdagi roli chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, til faqat kommunikatsiya vositasi emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy strukturalarni, ideologiyalarni, va hokimiyat tizimlarini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Til orqali jamiyatdagi sinfiy, gender, etnik va siyosiy farqlar o'z ifodasini topadi va bu diskurslarni shakllantirishda asosiy rolni o'ynaydi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot jamiyatdagi til va diskursni yanada kengroq o'rganish, ijtimoiy, siyosiy va madaniy jihatlar nuqtai nazaridan yangi izlanishlar qilishga yo'l ochadi. Til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada chuqurroq tahlil qilish va diskurslarning jamiyatdagi o'rnini tushunish, jamiyatdagi ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlash uchun zaruriy ilmiy asoslarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Blommaert, J. (2005). *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge University Press.
2. Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Routledge.
3. Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*.
4. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*.
5. Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*.
6. Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*.
7. Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*.
8. Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*.
9. Chomsky, N. (2002). *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*.
10. Silverstein, M. (2003). *Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life*. *Language & Communication*, 23(3), 193–229.
11. Sh. Usmonova, N Bekmuxamedova, G. Iskandarova - *Sotsiolingvistika/ O'zMu-2013*
12. Zarif Aliqulov, Saodat Boymirzayeva - *Sotsiolingvistika ma'ruzalar/ Samarqand – 2019*
13. Abduvali Berdialiyev - *O'zbek sinxron sotsiolingvistikasi / Tashkent - 2019*